

A SZEGEDI IRODALOM

(A Szegedi-kódextől Dugonics András haláláig)

Irtta: PAKU IMRE

L

A magyar városok irodalmi multja a közép-korba nyulik legmesszebbre vissza. A városi életből csak a XVI. század elejétől alakult ki egy lehetőség, amely irodalmi alkotásokat hozhatott létre.

A kimondottan középkori magyar irodalom kolostori életben jött létre. Az irodalom fenntartó emlékei, a kódexek a kolostorokban készültek. Természetesen forma és tartalom teljesen a kolostori élethez alkalmazkodott. A kódexirodalom idejében a kialakuló magyar irodalom melegágya a rendház volt. A magyar kéziratok könyveket tudós szerzetesek, szorgalmas apácák írták, vagy másolták. A gazdagabb és népesebb rendházak valószínűleg irodalmi központtá fejlődtek. Az egyes rendeken belül is kialakultak ilyen irodalmi központok. A Domonkos-apácák margitszigeti monostora és az obudai klarissza-apácák ma már elfeledt s csak emlékek után nyilvántartott kolostora a középkori irodalmunk központjaivá váltak. A kolostori irodalom magától értetődően egyházi jellegű. A világi elem csak ritkán vagy egyáltalán nem kapott teret ebben a zárt és elvonuló élet részére készült irodalomban. Az elmélkedések, példák, legendák, prédikációk és szerzetesi rendszabályok egymás után váltakoznak. Az irodalom ekkori terjesztés-módja az volt, hogy a kölcsönkért kódexet a rendházak lemásoltatták a maguk használatára. Így az irodalom terjedésének lassú volt a menete.

Amikor a szegedi irodalomról akarunk beszélni, a kódexirodalomig kell visszamennünk. A XV. és XVI. század fordulóján a szegedi premonstréi apácák prépostsága jelentette a szegedi irodalmat. A Szentlélekről elnevezett kolostorról keveset jegyzett fel a helyi történetírás. Az apácák névsorában nem egy jó magyaros hangzású, az időben — 1511-ben — szegedi nevet találunk, mint amilyen a Gyuthi-, Kegyes-, Kys-, Szántó-, Somogyi-, Kéhen-, Palásthy, Loránthy-nevek. A szegedi apácák a feljegyzés szerint eleintén ruhák készítésével foglalkoztak, csak később tértek át a könyvmásolásra. Valószínűleg akkor, amikor az apácák közé műveltebbek és írásértők is kerültek. A Lányi-kódexet hozzájuk kapcsolatba Szegeddel, amely a rend ordináriumát tartotta fenn. A Lányi-kódex tulajdonképp másolat, amelyet ép a szegedi kolostor eredeti példányáról készítettek a somlyóvásárhelyi rendház számára. A kódexnek, — amelyet bátran lehet Szegedi-kódexnek nevezni — inkább nyelv- és egyháztörténeti értéke nagyobb, mint az irodalmi.

Az 1510-es években való a másik szegedi irodalmi emlék, voltaképp a latin liturgikus könyv szövegébe illesztett ugynevezett szórvány nyelvemlék.

A mai értelemben vett irodalom, Szegeddel kapcsolatban, csak a reformáció óta jöhet szóba. A reformátorok szívesen felkeresték Szegedet, de különösebb eredményt nem érhettek el, mert egymást váltogatták. A Szegedi névvel ismert reformátorok, akik zsolnárokat írtak, talán nem mindannyian a mai Szegedtől kaphatták nevüket, mert ebben az időben ismeretes volt Sajószeged, amely protestáns többségű helység volt.

Szegedi Kis István öt, nagyrészt zsolnárfellegű éneket hagyott hátra. Nyugtalan lélek volt. Hívei mint papot és költőt egyformán szerették. Életének legjelentősebb eseménye török rabsága volt. Kiszabadulásáért hosszadalmas énekekben adott hálát Istennek.

Vigasztalál engem tömlőben,

Bátoritád én szívemet az te szent igédben.

A tatárablásról, mint általában az ekkori költők, énekekben emlékezik meg. A Szánia az Ur-

isten híveinek romlását kezdetű, énekformájú háladása hosszú ideig ismeretes volt. Megható őszinteséggel siratja a tatár rablással sújtott magyarok sorsát. Az őszövetségi párhuzamok sem hiányoznak: a tatárok Isten büntetésének az eszközei, akik a magyarok bűnét torolják meg. Isten országát háborúság nélkül semmiképpen nem nyerjük — mondja végül. Költészetének jelentősége és tartalma: az Isten akaratában való megnyugvás és hit s kötelezés arra, hogy Istennek mindig „új éneket mondjunk szép versekben.“ Szegedi Kis István tösgyökeresen magyar nyelve és formája Arany Jánosnak is tetszett.

Szegedi Gergely a másik énekszerző ebből az időből. Szegedi származása és kapcsolata csak föltevés. Egyéni módon fordított zsolnárai hosszú ideig közkedveltek voltak a protestánsok között, sőt néhány éneke ma is szerepel a református énekeskönyvben.

A török idők vándor lantosa Tinódi Sebestyén országjáró utjában szedte össze, vagy Szegeden írta a Szegedi veszedelem című krónikás énekét. Ez a krónikája is, mint a többi, egykoru eseményt mond el. Költői babérra nem törekszik. A török támadást Tóti Mihál, „Szeged városának főbirája“ vezetésével a polgárság visszaveri és messze űzi a pogányt. A részletező krónikát azért írta, mert „minden újságnak írását örömet látják és olvassák“. Az eseményt költött toldásokkal nem tartotta, amit elmond: „igazmondó jámbor vitézektől, kik az dolgokban jelón voltak, értekezött“. Szegedet Nagy-Szegednek és Mező-Szegednek említi. Mindkét név a mai Szegedre vonatkozik.

A vallásos és krónikás énekek mellett Tar Benedek epithalamiuma származik Szegedről. A szerzőről nem tudunk semmit, hogy ki volt, miket írt a Házasságrul való dícsiret mellett, nem tudjuk, nem ismerjük. A zutolsó versszakában jelzi:

Ez éneket szerzék az Mező Szegedön
Szent Mihály havának legelső hetiben,
Ezerötsháznegyven és egy esztendőben,
Az ki ezt szerzette, versben nevé tötte.

A házaselek részére, ma is megszívlelendő tanácsokat ad a feledés homályába tűnt költő:

Vigyétek esztökbe ifjak magatokat,
És így tanítsátok házas társotokat,
Gyakran üsse nekik sompálca hátokat,
Hogy ők ne jargalják csak az piacokat.

Sietnek öltözni, piacra ha mennek,
Aláfel ólálnak, ifjakat szemlélnék,
Szöm-bunyorgatással tülök jegyet vesznek,
Kiből örök szégyent magoknak ők letnek.

Tar Benedek egészséges észjárású költő, kifejezései kortársaiéhoz képest könnyedek, népies humora ma is élvezetes. A verselés technikai készsége és a költemény kifejező ereje arra engednek következtetni, hogy az ismeretlen költőnek még több műve lappanghat.

AXVI. századi drámai irodalom Szegedi Lőrinc „Theophania“ című iskoladrámája révén szegedi vonatkozást mutathat fel. Szegedi Lőrinc születési helyeül Szegedet gondolják. A Theophania nem eredeti mű, mint eleintén gondolták, hanem Selnecker Miklós verses latin művének nyers és kezdetleges prózai fordítása. A magyar fordítás előszava arra enged következtetni, hogy a fordítás iskolai célra, a gyermekekkel való előadásra készült.

II.

Az első szegedi származású országos írónk Dugonics András volt. Neve Szegeddel telie-

ALAPITVA 1850.

TELEFON 14-83.

WAGNER F. A.
és FIA

Szeged, Klauzál tér 7.

**Vászon és saját készítményű
kész fehérnemű.**

Menyasszonyi kelengyék.

**Házi iparilag kezelt kézi
hímzések.**

sen összeforrt. Regényei eladdig példátlanul több kiadásban jelentek meg. Dugonics András Szegeden született, dalmát családja a XVIII. század elején vándorolt oda. Dugonics teljesen magyarrá vált. A szegedi környezet elválaszthatatlanul összeforrasztotta a magyar néppel. A nép nyelvét kitűnően ismerte és regényeiben az archaizálást, az ősi zamatot ép a szegedi tájszavak beiktatásával érte el. A népies közmondásokat gyűjtötte. Regényeinek legjobban sikerült alakjai ép a népi alakok. Hogy Dugonics Andrást mennyire áthatotta a magyar szellem, jellemző például Trója veszedelme és Ullsses történelmi néven kiadott és fordításnak nevezett eposzait lehet felhozni. A népies elem — valamennyi Szegeddel kapcsolatos — és az előadás frissessége jellemzi Dugonics műveit. Ő maga kimondottan fordításnak jelzi mindegyiket, az eredetijükkel való — Homeros eposzával — összehasonlítás Dugonics írói felfogásának és egyéniségének közelebbi megértéséhez meglepő bizonyítékokat nyújt. Az eredetit önkényesen megrövidít: elhagyja romantikus helyeit, viszont az érzelmeibb részeket nemcsak kibővíti, hanem közelebb hozza a XVIII. századi magyar társadalom, mely akkor lépett a polgári sodás útjára, érzélemvilágához. Egyik előszavában így igazolja felfogását: „a görögöktől, mind a rómaiaktól viselt dolgok bizonyára nagyok és nevezetesek valának, de az én ítéletem szerint, még sem olly urjasok, amint a hír hozta hozzájuk. Hanem mivel ők olly szerentéseik valának, hogy cselekedeteket nagy, eszű emberek találták írásba foglalni, szerettségelylel dícsértetnek a világ hátán. A mi Magyar Eleink is — szándékosan nagy betűkkel írja Dugonics a két szót, — hasonlóképp dícsértetnének, ha tétemények leírása hasonló emberek kezébe akadhatott volna. Mert ugyan vagy fölöttébb szeretem a Hazámat, vagy pedig egy Nemzet szeretése oly dícsőségű, oly szentségű és híres tétemények szép példáival oly gazdagon tündöklő.“

Ime, Dugonics felfogása az Eteleka megjelenése előtti 14 évvel! A két eposzban szereplő női alakok oly jellegzetesen szegedi vonásokkal kerültek ki Dugonics fordítói tolla alól, mintha akár a mai szegedi népeletből lépnének elénk. Külső leírásuk, szokásuk, beszédmodoruk jellegzetesen szegedi. Nyelvében szinte a XVIII. századi szegedi tájnyelvet hagyta ránk.

Műveivel semmi mást nem akar elérni, mint hogy „néminemüképpen leábrázolhassa“ a Magyar Eleink híres téteményeit.

Az Eteleka volt Magyarországon az első komoly könyv- és regénysiker. Vörösmarty nemzeti eposza, a Zalán futása előtt 50 évvel, Dugonics regénye volt a honfoglalás legnépszerűbb szépirodalmi feldolgozása. Az Etelekát az u. n. magyaros iskola reprezentatív regényeként könyvelték el az irodalomtörténeti tudat. Egyáltalán nem méltatlanul. Dugonics magyarsága és magyarságimádata ebben a művében a legnagyobb